
Konjonktür Dalgalanmaları ve Finansal Kriz

Buğra Kalkan

Son günlerin gündemini uluslararası bir sorun işgal ediyor. Amerikan mortgage piyasasının içine girdiği kriz yayılarak büyürken, krizin sebepleri üzerine tartışmalar sürüyor. “Kapitalizm ölüyor” sloganlarının popülerleştiği bu süreçte farklı kesimden uzmanlar ve yorumcular engellenmemiş piyasaların irrasyonel bir şekilde toplumlara krize soktuğunu ve bu yüzden ekonominin regüle edilmesi gerektiğini iddia etmekte. Eleştirilerinde ileriye gidenler sosyalizmin artık kaçınılmaz olduğunu ilan etmekte bir sakınca görmüyor. Yorumcular arasında müdahalenin zararlarını kabul eden, ancak, müdahaleden muaf bir piyasanın işleyemeyeceğine inandıkları için karamsar tablolar çizenler de var. Buna karşılık bazı liberal yazarlar krizin tamamıyla iktisadi müdahaleciliğin bir neticesi olduğunu anlatmaya çalışıyorlarsa da, seslerini pek duyuramıyorlar.

Bir liberal ve bir Avusturya İktisat Okulu öğrencisi olarak krizin merkezi hükümet aygıtlarının (Amerika Hazine Bakanlığı ve FED’in) parasal sisteme müdahalelerinin bir sonucu olduğunu biliyorum. Bir çok Avusturya Ekolü mensubu 2003 yılından beri bu krizin geleceğini ‘Avusturya Konjonktür Dalgalanmaları (Austrian Business Cycle)’ teorisine dayanarak söylemekte ve krizin muhtemel sonuçlarını duyurmaktaydılar. Ancak, bu kimselerin seslerini kamulaştırma şampiyonu George W. Bush’a duyuramadıkları açık. Kriz hakkındaki kafa karışıklığını bir nebze olsun gidermek ve meraklılarına piyasa ekonomisinin işleyişi hakkında ufak bir bilgi vermek için bu yazıyı yazıyorum.

Buğra Kalkan Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora öğrencisidir.

Yaz-Sonbahar 2008, Sayı: 51-52, s. 63-66

İnsan ihtiyaçlarını karşılamanın bilinen en iyi yolu olan piyasa ve iktisadi hesaplama yapabilmemizi sağlayan bir araç olan 'para' insan eyleminin niyetlenilmemiş birer neticesidir. Yani ne piyasa ne de para bilinen birilerinin yahut merkezi bir otoritenin bilinçli icadı veya planlı eylemlerinin bir sonucudur. Aksine, karşılaştıkları problemleri aşmaya çalışan insanların evrimsel bir süreç sonunda keşfettikleri ilişki ağları ve araçlarıdır. Piyasa, yapısı gereği adem-i merkezidir. Ne fiyatlar ne de hangi alana yatırım yapılacağı merkezi bir otoritenin tam kontrolüne açıktır. Çünkü, piyasa sürecinde işlem gören muazzam bilgiyi kontrol etmek veya yönlendirmek insan kapasitesinin ya da insan yapısı herhangi bir aracın kapasitesinin fazlasıyla üstündedir. Merkezi hükümetlerin herkesi ev sahibi yapmak gibi hoş hedefleri olabilir, ama iktisadi müdahale bu tür hedefleri gerçekleştirmede işe yarayacak bir araç değildir; tam tersine irrasyoneldir ve yıkıcıdır.

Son kriz piyasaya yapılan müdahalelerin yaratacağı sonuçların üzücü ama iyi bir örneğidir. İktisadi müdahalecilik, Ludwig von Mises'in belirttiği üzere "girişimci ve kapitalistlerin piyasa hakimiyeti altında istihdam edecekleri üretim faktörlerinin, otoritenin dolaylı veya doğrudan karışması yüzünden, normalde kullanacaklarından farklı bir şekilde istihdam edilmesidir." Amerika'da, kredibiletisi yüksek olmayan kişilere ev kredisi sağlanabilmesi için, para arzını faizler % 1'e düşene kadar artırarak parasal sisteme müdahalede bulunulmuştur. Faiz oranlarının yapay bir şekilde belirlenmesi, tüketici zaman tercihleriyle üreticiler ve girişimcilerin bu zaman tercihlerini algılaması arasında bir dengesizlik yaratmıştır. Bu, mevcut olmayan, yani henüz üretilmemiş sermayeye dayanarak üreticilerin ve girişimcilerin yatırım yaptıkları anlamına gelir. Sermayenin bu şekilde tüketim malları yerine yatırım mallarına yönlendirilmiş olması tüketim mallarının fiyatlarını artırmış ve enflasyonist bir baskı doğurmuştur. Bunun sonucunda sermaye yatırım mallarından acil tüketim mallarına kaymaya başlamıştır. Başladıkları yatırımları sürdürmeye yeterli krediyi bulmakta zorlanan yatırımcılar uzun dönemli yatırım projeleri iptal etmeye başlayınca kriz doğmuştur.

Bu kısa açıklamayı biraz açmak faydalı olacaktır. Zaman tercihi insanların şimdiki tüketimlerinin değerini gelecekteki tüketimleriyle karşılaştırarak saptadıkları bir boyuttur. Kişi eğer üretimi artıracak yeni bir yol bulmak istiyorsa, bunu ancak önceden ürettiklerinin bir kısmını tüketmeyip kendisine verimliliğini artıracak yeni yöntemler icat edebilmek için uygun boş bir zaman kazanmakla sağlayabilir. Yani gelecekte kazanacağını düşündüğü tüketim için bugünkü tüketiminin bir kısmını biriktirir. Bu, o kişinin zaman tercihidir. Modern toplumlarda bireyler tüketimde harcamadıkları gelirlerini para olarak tutarlar ve daha sonra bu paralarını piyasadaki işlemlerde finansal aracı olarak rol oynayan bankalara ödünç verirler. Bir havuzda toplanan bu tasarruflar, tasarruf arzı ile yatırım talebi arasında bir denge sağlayacak şekilde kredibiletisi olanlara borç verilir. Bu sisteme müdahale kredi enflasyonu yaratır ve gerçekte mevcut üretim araçlarından daha fazlasının mevcut olduğu yanılgısını yaratır.

Devlet, reel piyasaların büyümesinin üzerinde para arzında bulunursa, bu kredi genişlemesi, bir illüzyon yaratmaktan öteye gidemez. Çünkü, para iktisadi bir maldır ve iktisadi

di mantığın bütün kurallarına bağlıdır. Politikacıların siyasi kaprislerini gerçekleştirmek için istedikleri gibi oynanabilecekleri basit bir araç değildir. Para'nın en önemli fonksiyonlarından biri iktisadi davranışın potansiyel maliyetiyle tahmin edilen gelirleri arasında ortak bir birim etrafında iktisadi hesaplama yapmamıza izin vermesidir. Özelde ise para miktarı üretim süreci için tasarruf olarak ne kadar mal olduğunu ölçmek için kullanılır. Yatırım malları üzerindeki bir artış ancak ve ancak tasarruf mallarının artmasıyla sağlanabilir. Eğer parasal sistem çarpıtılmış ve üretim için gerçekte olduğundan daha fazla malın olduğu yanlışlığına düşülmüşse hedeflerde başarısız olmak, yani kriz kaçınılmazdır. Çünkü, artık, para ve faiz oranları doğru sinyaller vermemektedir. Devletin reel piyasaya aykırı bir şekilde yarattığı fiyat para, mal para üzerindeki bir asalaktır ve değersizdir.

Bu açıklamalar Menger, Mises, Hayek gibi önemli Avusturyalı iktisatçıların fikirlerine dayanmaktadır. Şüphesiz, emek-değer teorisıyla kompleks bir toplumun herhangi bir iktisadi sorununun ya da yapılanmasının açıklanamayacağını anlayan sosyalistler var. Onların şimdilik saklandıkları yer, piyasanın da müdahaleden irak olamayacağını öne sürerek kaosu ilan etmekten ibaret. Ancak, selim akıl ve vicdan için iktisadi problemleri anlamının ve aşmanın yolları mevcut. Mortgage krizine daha yakından bir bakış teorisinin krizi nasıl açıkladığını daha rahat gösterecektir.

Sanıldığına aksine, ABD finansal piyasaları neredeyse hiçbir zaman tamamen serbest piyasa koşullarıyla şekillenmedi. Bu yargı 1929 Büyük Buhranı öncesi için de geçerlidir. Özellikle New Deal uygulamalarıyla birlikte finansal piyasaların sıkı bir şekilde regüle edilmesi sağlandı. Securities and Exchange Commission ve Sarbanes-Oxley Act gibi hukuki yapılanmalar finansal piyasaları hükümet politikalarının kaprislerine açık hale getirdi. Amerikanın ev kredisi veren en büyük finans kurumu olan Fannie Mae 1938'de müdahaleci devletçi mantığa uygun olarak kurulmuştur. Onu 1970'lerde Freddie Mac izlemiştir.

Faizlerin 2001'den beri yapay bir şekilde düşük tutulmasının yanında, Fannie ve Freddie'nin çalışma şekli de, kredi akışını hızlandıracak şekilde ayarlanmıştır. FF (Fannie, Freddie) ev borçlanmalarını banka gibi asıl borcu verenlerden satın alarak, sonrasında yatırımcılara geri ödeme garantisıyla mortgage-backed securities (MSB) olarak sattı. Böylece bankalara ve diğer finans kurumlarına sürekli sıcak para sağlanmış oldu. Ancak, bürokratların sanal ekonomisi gerçek karşısında dayanamadı. Kredibilitesi düşük borçlular taksitlerini ödeyemezken, ev fiyatları, yüksek talep yüzünden hızla yükselmeye başladı. Finansal kurumların tüm risk hesaplamalarının yanlış olduğunun anlaşılmasıyla likidite krizine girildi ve FF ve diğer bazı mortgage kurumları iflasın eşiğine geldi.

2007'nin sonlarına doğru piyasa güçleri sermayesini yanlış yönlendiren mortgage şirketlerini piyasadan silmeye başladığında Amerikan Hükümeti önemli müdahalelerde bulunarak süreci yavaşlattı. Mart 2008'de batan Bear Sterns'e 30 milyar dolar aktararak muazzam bir müdahale gerçekleştirildi. Ancak, FF'in kamusallaştırılması Hükümetin en radikal müdahalesiydi. Trilyonlarca dolar vergi riske atıldı ve piyasalarda muazzam bir bilgi kirliliği yaratıldı.

Tüm bu müdahaleler tabii ki krizi önleyemeyecek ve belki yeni bir Büyük Depresyonla karşı karşıya kalacağız. Devlet müdahalesi faydasızdır çünkü bürokratlar meselenin asıl sebeplerini değil de onun semptomlarını düzeltmeye çalışmaktalar. Asıl mesele para stokunun yapay bir şekilde genişletilerek faiz ve fiyatların çarpıtılması sonucu girişimcilerin, tüketicilerin zaman tercihlerini doğru okuyamaması ve sermayenin yanlış yönlendirilmesidir. Hükümetin yaptığı ise sektöre para pompalayarak sermayenin yanlış yönlendirilmesini ve hatalı iktisadi hesaplama yapılmasını kolaylaştırmaktan başka bir şey değil. Eğer Amerikan Hükümeti kendi ülkesi ve dünya için iyi bir şey yapmak istiyorsa müdahalelerini durdurarak son müdahalelerini geri çekmeyi denemeli. FF'i himaye etmeyi bırakarak iflasını ilan etmeli. FED'in finans piyasasına yaptığı aşırı regülasyonları kaldırmalı. Bunun dışında uzun vadede dış düşmanlıklarını azaltarak askeri harcamalarını düşürmeli, bütçe açıklarını gidermeli ve vergi indirimlerine gitmeli.

Çağımız merkezîyetçilik ve planlamacılık adında büyük bir hastalığa yakalanmış durumda. Planlı ekonomilerin planlı kaoslardan başka bir şey olmadıkları hem tarihi hem de teorik olarak ispatlanmışken en gelişmiş ekonomilerin hâlâ sosyalist müdahaleci bir mantıkla dünyayı etkileyen gülünç riskler alması başka nasıl açıklanabilir? Ekonomi bürokratların bilgisayarlarında gördükleri dijital rakamlardan ibaret bir oyun değildir. Ekonomi bireylerin verdikleri kararlarla şekillenir ve insan eyleminin tabi olduğu kanunlar hiçbir bürokratik mekanizmayla değiştirilemez. Daha fazla insanın ev sahibi olması hedefi şüphesiz iyi bir hedefdir, ancak, bunun için kullanılacak araçların iktisadi rasyonaliteye uyması gerekmektedir. Bu rasyonel araçları piyasa iktisadı dışında, Keynesyenizmde yahut planlamacılıkta aramak felakete yol açacak beyhude çabalardır.